

Małgorzata Końska

Opinia Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej z 7 X 1829 r. w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim. Mało znane źródło do dziejów kasaty klasztorów w 1819 r.

Hereditas Monasteriorum 1, 285-301

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Opinia Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej z 7 X 1829 r. w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim. Mało znane źródło do dziejów kasaty klasztorów w 1819 r.*

Nowy statut organiczny Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: KRWRiOP), przyjęty 14 VIII 1821 r. i wprowadzony postanowieniem cesarza Aleksandra I z 4 IX 1821 r., oprócz Dyrekcji Ogólnej Wyznań Religijnych powoływał odrębną Sekcję Duchowną Rzymskokatolicką¹.

Sekcji przewodniczył dożywotnio prymas Królestwa, a należeli do niej dwaj biskupi diecezjalni zmieniający się co pół roku i czterej referenci z głosem doradczym (zmieniający się po dwóch co dwa lata), których kandydatury wskazywali biskupi. Sekcja dysponowała oddzielną kancelarią z sekretarzem, archiwistą i dwoma kancelistami.

Zadaniem Sekcji było informowanie KRWRiOP o wszelkich nadużyciach wobec duchowieństwa, wskazywanie kandydatów na wakujące biskupstwa, przygotowywanie projektów prawnych dotyczących duchowieństwa. Miały do niej wpływać raporty z wyborów kandydatów na członków konsystorza, dziekanów, opatów klaustralnych² oraz przeprowadzonych konkursów na beneficja. Ponadto Sekcja odbierała od biskupów raporty roczne dotyczące liczebności duchowieństwa świeckiego i zakonnego oraz seminariów duchownych³.

Sekcja, zgodnie z przyznanymi jej kompetencjami, była organem opiniującym i pośredniczącym w kontaktach między duchowieństwem rzymskokatolickim a władzami rządowymi.

---

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 Dokumenty związane z powstaniem Sekcji zob. Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), I, Rada Stanu Królestwa Polskiego, nr 162, *Organizacja Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1816–1821*.

2 Opat klaustralny (klasztorny) był wybierany przez zakonników z własnego grona, w przeciwieństwie do opata komendatoryjnego, wskazywanego przez władze świeckie.

3 Szczegółowo kompetencje Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej przedstawił J. KULIK, *Stan prawny kościoła rzymskokatolickiego w Królestwie Polskim 1815–1830*, „Studia Warmińskie”, 25, 1988, s. 474; ostatnio na temat okoliczności powołania Sekcji, jej kompetencji i składu pisała A. BARAŃSKA, *Między Warszawą, Petersburgiem a Rzymem. Kościół a państwo w dobie Królestwa Polskiego* (Źródła i Monografie – Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 328), Lublin 2008, s. 504–509.

Blisko 10 lat po wydaniu dekretu supresyjnego z 17 IV 1819 r. KRWRiOP zwróciła się 5 I 1829 r. do Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej o przygotowanie opinii, czy dzieło kasat można uznać za zakończone, czy należałoby wystąpić do Stolicy Apostolskiej z prośbą o jeszcze jedną delegację dla ukończenia go. W drugim przypadku Sekcja miała również przygotować odpowiednie przedłożenie z uzasadnieniem, zarówno dla Ojca Świętego, jak i dla Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego.

Do pisma załączone zostały kopie: bulli papieża Piusa VII z 30 VI 1818 r. *Ex imposita Nobis*, wyrażającej zgodę na kasatę części klasztorów w celu uposażenia z tego źródła kleru diecezjalnego, aktu supresyjnego z 17 IV 1819 r. arcybiskupa Franciszka Malczewskiego i brewe Piusa VII *Compertum est* z 16 II 1820 r., którym papież mianował arcybiskupa Szymona Hółwczycza swym delegatem do ukończenia dzieła supresji.

Tempo przygotowywania opinii nie było zadowalające, skoro 5 VIII 1829 r. minister wyznań Stanisław Grabowski skierował do Sekcji pismo ponagląjące⁴. Sekcja zapowiedziała szybką odpowiedź, która nastąpiła dopiero 7 X 1829 r. Pod tą datą została przekazana KRWRiOP żądana opinia w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim, w tym realizacji dzieła supresji klasztorów. Komisja Rządowa po jej otrzymaniu nie podjęła dalszych kroków⁵.

Ten ważny przekaz uzupełniający naszą wiedzę o kulisach powstania i wprowadzenia w życie dekretu supresyjnego był w niewielkim stopniu wykorzystywany przez badaczy zajmujących się problematyką kasacyjną⁶.

W Archiwum Głównym Akt Dawnych, w aktach zespołu Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego nr 177, zachowały się dwie wersje wspomnianej opinii⁷, różniące się między sobą nieznacznie pod względem treści (głównie w zakresie użytych sformułowań).

Do publikacji została wybrana pierwsza wersja (rękopis w języku polskim, s. 37–66), podpisana osobiście przez biskupa Adama Prażmowskiego⁸, w imieniu prezydującego w Sekcji, nieobecnego arcybiskupa Jana Pawła Woronicza⁹ i przez sekretarza, ks. Borzęckiego.

4 AGAD, Centralne Władze Wyznaniowe K. P. (dalej: CWW K. P.), *Acta tyżące się supresji klasztorów i beneficjów w Królestwie Polskim 1818-1831*, nr 177, s. 35.

5 A. BARAŃSKA, *Między Warszawą*, s. 570.

6 P. P. GACH, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914*, Lublin 1984, s. 101-103, wykorzystał go do omówienia założeń do dekretu czynionych przez arcybiskupa Malczewskiego, a A. BARAŃSKA, *Między Warszawą*, korzystała z brudnopisu (zapewne nie ostatecznej wersji), datowanego 28 VIII 1829 r., przechowywanego w Archiwum Archidiecezji Warszawskiej.

7 AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 37-66 (dawniej k. 23-37) i 68-95 (dawniej k. 39-52).

8 Adam Michał Prażmowski (1764-1836), doktor teologii i filozofii po studiach w Rzymie, był zatrudniony w KRWRiOP od 1817 r. jako referent do czynności duchownych (od 1818 r. był biskupem płockim). Zdaniem J. Ziółka był jednym z biskupów, którzy poza oficjalną drogą, za pośrednictwem nuncjatury w Wiedniu, regularnie kontaktowali się ze Stolicą Apostolską, informując o sytuacji Kościoła w Królestwie Polskim, zob. J. ZIÓLEK, *Legalne i nielegalne kontakty biskupów polskich z Rzymem w czasach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, [w:] *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio F*, t. 54/55, Lublin 1999/2000, s. 47; kontakty biskupa Prażmowskiego z Rzymem omówiła również A. BARAŃSKA, *Między Warszawą*, s. 680-718.

9 Arcybiskup Woronicz od 7 VII 1829 r. przebywał na kuracji w Marienbadzie; do Królestwa już nie wrócił, zmarł w grudniu 1829 r. w Wiedniu.

Wersję drugą podpisał jedynie referent Sekcji ks. Czarnecki, dopisując pod tekstem inicjał biskupa „Pr.”.

Pisownia tekstu została zmodernizowana, z uwzględnieniem zaleceń *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI w. do połowy XIX w.*, z przedmową K. Lepszego, Wrocław 1953, oraz zasad redakcyjnych przyjętych w „Hereditas Monasteriorum”.

Wyrazy pochodzenia łacińskiego podane w dopełniaczu liczby mnogiej jako: dyecezyy, korespondencyy, obligacyy oddano jako: diecezyj, korespondencyj, obligacyj.

Licznie występujące podwojenia liter pomijano, stosownie do współczesnej pisowni (np.: aplikacja, kommissya oddano jako: aplikacja, komisja).

Zachowane zostały właściwości językowe (semantyczne i gramatyczne, np.: ówczasowy, reparacje, dozierania, przedane, źrzódła, bull, wielą osobami, płci obojej; pozostawiono charakterystyczne formy mianownika liczby mnogiej, np.: dokumenta, projekta, instytuta oraz biernika liczby pojedynczej, np. komisją, supresją, deputacją).

Pozostawiono bez rozwiązania skróty x. i xx. (ksiądz, księża), pp. (panny), ś. i śś. (święty, święte), d. (dniem, datą), grzecznościowe JO i JJWWJJXX oraz skrócenia nazwy komisji rządowej.

Imiona, nazwiska i nazwy miejscowe podano w obecnie przyjętym brzmieniu.

Referat do Nru 193/11 z Dyrekcji Ogólnej Wyznań. Sekcja Duchowna Rzymskokatolicka.

Jeszcze w miesiącu styczniu r. b. No 193 Sekcja Duchowna wezwaną została przez Komisję Rządową WRiOP do dania opinii, czyli dzieło supresji na zasadzie akt autentycznych, jako to, dwóch bull papieskich i dekretu supresyjnego w kwietniu 1819 roku zapadłego, za skończone uważać można, lub czyli do skończenia go jeszcze jednej Delegacji od Stolicy Apostolskiej wyjednanie byłoby potrzebnym?

Po tak ważnym wezwaniu Sekcja Duchowna zajęła się bacznym przejrzeniem wszelkich korespondencji w tym przedmiocie mianych i urzędzeń zapadłych do uskutecznienia dzieła zamierzonego. Obraz wszelkich działań w tym interesie ze strony rządu podjętych Sekcja Duchowna w tym piśmie wystawić ma sobie za obowiązek.

Gdy w roku 1815 wskrzeszone zostało Królestwo Polskie, Najjaśniejszy Cesarz Wszech Rosji i Król Polski Aleksander I, troskliwy o dobro swoich nowych poddanych, zwrócił swoją ojcowską uwagę na wszelkie wskrzeszonego Królestwa potrzeby. Uznał konieczność uporządkowania interesów duchownych, tak co do podziału na diecezje, jak co do opatrzenia duchowieństwa przyzwoitymi funduszami. Z tego powodu rozpoczęły się naprzód między Petersburgiem i Warszawą liczne korespondencje, jak akta będące w Archiwum Komisji Rządowej WRiOP wykazują.

I tak pod d. 12 kwietnia 1817 r. Namiestnik Królewski uwiadomił Komisję Rządową Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, iż Najjaśniejszy Pan przeznaczył Leona hr. Potockiego¹⁰ ku pomocy Ministrowi swojemu¹¹ w Rzymie, w celu załatwienia układów mających się rozpocząć z Ojcem Ś. względem interesów duchowieństwa polskiego: i że tenże hr. Potocki otrzymał z Ministerium Spraw Zagranicznych z Petersburga wszelkie ściągające się do tego przedmiotu instrukcje, wskutek przełożenia uczynionego namiestnikowi królewskiemu pod d. 22 grudnia 1816 przez Komisję Rządową Wyznań Religi. i Oświecenia Publicznego.

W roku 1817 przygotowane zostały w Komisji Rządowej WRiOP trzy projekta dotyczące się duchowieństwa w Królestwie Polskim¹².

Pierwszy: względem zniesienia beneficjów prostych, oraz zmniejszenia członków kapituł.

Drugi: względem reformy klasztorów.

Trzeci: względem ustanowienia nowych granic dla diecezji^a.

Takowe trzy projekta przesłane były do Rzymu Leonowi hr. Potockiemu do użycia ich w negocjacjach z Stolicą Apostolską.

Negocjacje, z woli Najjaśniejszego Pana w Rzymie rozpoczęte, pociągnęły za sobą liczne i ważne korespondencje z Petersburgiem i Warszawą. W imieniu Ojca Ś. działający kardya-

a Na marginesie dopisano i podkreślono niebieską kredką: gdzie jest ten projekt.

10 Leon Potocki (1788–1860), syn Seweryna i Anny Sapieżanki, późniejszy ambasador rosyjski w Neapolu i Sztokholmie.

11 Andriej Jakowlewicz Italiński (1742–1827), dyplomata rosyjski, od lutego 1817 r. poseł w Rzymie.

12 Zob. AGAD, CWW K. P., *Akta dotyczące się korespondencji z Rzymem względem urzędzenia funduszków duchownych. Ogólne*, nr 188.

nał Consalvi¹³ przesłał do ministra Nesselrode¹⁴ 10 not różnych, które tutejszemu rządowi komunikowane były.

Noty te miały za cel:

- a. Utworzenie arcybiskupstwa warszawskiego.
- b. Rozgraniczenie diecezji w Królestwie Polskim i utworzenie jednego nowego biskupstwa.
- c. Zniesienie beneficjów prostych.
- d. Ustanowienie stałej delegacji względem procesów kanonicznych z kandydatami na biskupstwa.
- e. Ułożenie taksy opłat należących Rzymowi od biskupów.
- f. Wyjednanie delegacji do dyspensowania przeszkód w zawieraniu ślubów małżeńskich.
- g. Zmniejszenie mszy śś. i anniwersarzy¹⁵ z obligacji pochodzących.
- h. Upoważnienie biskupów co do zatwierdzania transakcji o zamiany i nadania emfiteutyczne dotyczące się dóbr nieruchomości duchownych.
- i. Udzielenie biskupom mocy w materii uwolnienia od kar kościelnych.
- k. Habilitację¹⁶ zakonników do posiadania beneficjów świeckich i udzielanie księżom świeckim komend na beneficja zakonne.
- l. Utworzenie Najwyższego Sądu Duchownego.
- m. Władze, jakich koncylia powszechne udzieliły biskupom w materii dozierania karności w zgromadzeniach zakonnych.
- n. Prawo służącemu królowi polskiemu prezenty na kardynałstwo.
- o. Korespondencja duchowieństwa polskiego ze Stolicą Apostolską.

Skutkiem czynności delegacji cesarsko królewskiej w Rzymie roku 1817 i 1818 było:

1. Erekcja arcybiskupstwa warszawskiego ze strony Ojca Ś. Piusa VII pod d. 12 marca 1817 przez bullę oddzielną¹⁷.

13 Herkules Consalvi (1752–1824), kardynał, sekretarz stanu i bliski współpracownik papieża Piusa VII.

14 Karl Nesselrode (1780–1862), dyplomata rosyjski niemieckiego pochodzenia, minister spraw zagranicznych Cesarstwa w latach 1816–1856.

15 Aniwersarz (łac. *anniversarius*) – nabożeństwo żałobne w rocznicę śmierci.

16 Nadanie praw, uprawnienie.

17 Wokół daty wydania bulli *Militantis Ecclesiae regimini* toczyła się dyskusja, omawiana m.in. w pracach W. GLIŃSKIEGO, *Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wobec wspólnot religijnych w Królestwie Polskim 1815–1820*, Warszawa 2002, s. 60, i A. BARAŃSKIEJ, *Między Warszawą*, s. 314. Przyjętą datą wydania bulli jest 12 III 1818 r.; wersję tę ustalił Z. SKIEŁCZYŃSKI, *Archidiecezja Warszawska w latach 1818–1830*, [w:] H. E. WYCZAWSKI (red.), *Studia z historii Kościoła w Polsce*, t. 4, Warszawa 1978, s. 9–206. Zdaniem autora pomyłka zaszła z powodu użycia w dacie dokumentu stylu *ab Incarnacione*, zamiast powszechnego *ab Circumcisione*, i rok 1817 to faktycznie 1818 (nie jest to przekonujące, bulla z 30 VI 1818 r. była bowiem również datowana w stylu *ab Incarnacione*). Może też dziwić, że Sekcja Duchowna, sporządzając opinię przeznaczoną dla osób świeckich, nie uznała za stosowne objaśnić tę istotną różnicę.

2. Rozgraniczenie diecezji w Królestwie Polskim.

3. Erekcja nowego biskupstwa podlaskiego.

4. Oznaczenie taks dla Datarii Apostolskiej¹⁸: od arcybiskupa szkudów 1000, od biskupa szkudów 800.

5. Przychylenie się Ojca Ś. do zniesienia niektórych opactw, klasztorów i beneficjów prostych dla opatrzenia z ich znacznych funduszków duchowieństwa świeckiego.

6. Wyjednanie u Stolicy Apostolskiej dla arcybiskupa warszawskiego tytułu prymasa Królestwa Polskiego i upoważnienie dla niego do noszenia purpury.

7. Pozwolenie biskupom Królestwa Polskiego udzielania przez nich habilitacji zakonnikom w przypadku potrzeby, aby w sukniach księży świeckich parafie administrowali.

Ojciec Ś. Pius VII odpowiadając przychylnie życzeniom Cesarza i Króla N. Aleksandra I wydał bullę w Rzymie na d. 30 Czerwca 1818 roku, przez którą jedno arcybiskupstwo i siedem biskupstw rituo latini w Królestwie Polskim postanowił, i każdego z nich rozległość i granice oznaczył¹⁹. Między tymi biskupstwami erygował Ojciec Ś. nowe biskupstwo janowskie czyli podlaskie, naznaczając za stolicę biskupią Janów i za miejsce dla kapituły katedry podlaskiej.

Tąż bullą Ojciec Ś. przeniósł z Kielc katedrę biskupią do Sandomierza dla biskupa diecezji sandomierskiej, a z Wigier do Sejn katedrę dla biskupstwa augustowskiego, i wszystkie biskupstwa w Królestwie Polskim poddał pod jurysdykcję arcybiskupa warszawskiego jako metropolity: polecił razem, aby potrzebne dokumenta i papiery różne, kancelarie diecezjalne nawzajem sobie oddały, stosownie do granic zakreślonych w diecezjach.

Do uskutecznienia rozgraniczeń diecezji podług bulli papieskiej i dla erygowania nowego biskupstwa, tudzież przeniesienia dwóch katedr Ojciec Ś. delegował Franciszka Malczewskiego wówczas biskupa kujawskiego²⁰. Delegowany od Stolicy Apostolskiej miał polecenie urządzenia kapituł przy katedrach ograniczając skład ich do czterech prałatów i ośmiu kanoników, nadliczbowych zaś członków w różnych kapitułach zostawując ad vitae tempora przy prawach i przywilejach dotąd im służących.

Nadto bullą wyżej nadmienioną Ojca Ś. Piusa VII miał Delegowany moc sobie nadaną suptymowania w Królestwie Polskim niektórych opactw, klasztorów i beneficjów prostych z pozwoleniem zajęcia ich funduszków na opatrzenie dochodami potrzebnymi biskupstw, kapituł i seminariów.

O rozgraniczeniu wszystkich diecezji w Królestwie Polskim Delegowany Ojca Ś., już przez bullę papieską z d. 14 września 1818 uznany arcybiskupem warszawskim, doniósł Ś. Stolicy Apostolskiej pod d. 1 marca 1819 roku drogą dyplomatyczną²¹. W raporcie swoim oświad-

18 Wydział Kurii Rzymskiej rozpatrujący podania o łaski, beneficja, dyspensy, oznaki godności duchownej; podana wysokość opłat w skudach włoskich.

19 AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 96–132 – kopia bulli *Ex imposita Nobis*; s. 133–144 – tłumaczenie na język polski (wyciąg).

20 Franciszek Skarbek Malczewski (1754–1819), biskup kujawsko-pomorski, arcybiskup warszawski, prymas Królestwa Polskiego w 1819 r.

21 AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 145–146 – kopia raportu arcybiskupa Malczewskiego.

czył Ojcu Ś. Delegowany arcybiskup, jak trudne będzie wykonanie polecenia Stolicy Apostolskiej w przedmiocie zniesienia niektórych opactw, klasztorów i beneficjów prostych dla uposażenia biskupstw, kapituł i seminariów z posiadanych przez nie znakomitych funduszków! jak długiego czasu to mozolne dzieło wymaga! z jak wielą osobami walczyć wypadnie, którym fundusze odjąć wypadnie dla innego przeznaczenia!

Dlatego Delegowany arcybiskup wynurzył Ojcu Ś. iż nie tak prędko Stolicy Apostolskiej doniesienie uczyni o skutecznieniu dzieła supresji.

Delegat Stolicy Apostolskiej, chcąc w duchu bulli papieskiej skutecznić supresją jemu powierzoną, zastanowił się naprzód nad wszelkimi osobami do składu hierarchii kościelnej łańcisko katolickiego w Królestwie Polskim wyznania należącymi. Dalej potem zwrócił uwagę na stan ówczasowy funduszków duchowieństwa świeckiego. Nie mając jeszcze spisów majątków duchownych wziął delegowany za podstawę wykazu majątku całego duchownych, albo wizyty, albo podania biskupów podług zeznania dobrowolnego samych duchownych sporządzone.

Na tej zasadzie, obrachowawszy masę majątku posiadanego wówczas przez duchowieństwo świeckie i obliczywszy potrzebne na przyszłość fundusze ogólne dla duchowieństwa we wszystkich diecezjach, złożył Komisji Rządowej WRiOP na d. 22 lutego 1819 w osobnych tabelach stan każdej diecezji wyjaśniający:

1. Jaki mają dochód kapituły lub instytutu pozostać mające?
2. Jaki te, które mają być suprymowane?
3. Jaki te, które w przypadku braku dla uzupełnienia zamierzonego uposażenia przydać by można było?

Okazało się z tych obrachunków, iż po wyczerpaniu wszelkich funduszków duchowieństwa świeckiego, brakowało do należytego uposażenia zło[tych] 694,603. gr. 17 ½.

Na ten przypadek Stolica Apostolska nadała moc delegatowi swojemu skutecznienia supresji opactw i klasztorów podług następującego brzmienia bulli apostolskiej: „potestate facimus, ut accuratissime inspecta statu superrestantium bonorum ac redituum Monasteriis seu Abbatiis spectantium, auditisque omnibus interesse habentibus, tot ex antedictis Monasteriis seu Abbatiis Apostolica sibi delegata Potestate valeat supprimere, extinguere et annullare, quot necessaria erunt ad congruae dotationis cujuslibet jam existentis Episcopalis Mensae Capituli et Seminarii dotationis supplementum, et congruam novae Ecclesiae, Capituli et Seminarii Janoviensis seu Podlachiensis efformandam dotationem”.

Supresje zatem poleczone delegatowi apostolskiemu podług bulli miały w zamiarze jedynie dopełnienie funduszu niedostatecznego egzystujących już instytutów świeckiego duchowieństwa, tudzież uposażenie nowych, a nie rozciągać się dalej po uzyskaniu tego zamiaru.

Rozważał arcybiskup Delegowany, iż pominąwszy zgromadzenie xx. pijarów trudniące się edukacją młodzieży i zgromadzenie sióstr miłosierdzia zajmujące się usługami publicznymi w szpitalach chorych i ubogich, nie wypadało mu podciągać pod supresję:

1. Ani zakonów żyjących z jałmużny.

2. Ani szczuple opatrzonych klasztorów.

3. Ani przy szczupłym opatrzeniu curam animarum utrzymujących.

4. Ani tych, które lubo obficie opatrzone nie tylko miejscową zarządzają parafią, ale nadto do kilkunastu innych kościołów parafialnych od nich zależących dostarczają proboszczów i wikarych; jakim jest zgromadzenie kanoników laterańskich w Czerwińsku i bożogrobców w Miechowie.

5. Ani tych które utrzymują szkoły wyższe krajowe dostarczając z grona swego profesorów, jako zgromadzenie xx. benedyktynów w Pułtusk.

Po uczynionych tych wyjątkach zwrócił Delegowany uwagę na zakony w tej części kraju, która pierwiej pruskiemu rządowi ulegała i nie znalazł więcej mogących być zniesionymi nad następujące:

1. Probostwo nie parafialne kanoników laterańskich Ś. Jerzego w Warszawie.

2. Probostwo w Mstowie tychże kanoników.

3. Klasztor w Gidlach gasnącego zakonu kartuzów.

4. Opactwo klaustralne i klasztor cystersów w Łądzie.

5. Klasztor norbertanów w Witowie.

Obfitsze fundusze do supresji Delegowany odkrył w klasztorach płci męskiej i żeńskiej niegdyś będących pod panowaniem austriackim, z których duchowieństwo zakonne męskie opłacało do skarbu rocznie ofiary zło[tych] 150.000, żeńskie zaś więcej nad 74.000 złotych.

Zdawało się przeto Delegowanemu po należytej rozwadze poddać pod supresję:

1. Opactwo klaustralne jędrzejowskie xx. cystersów. Opactwa klaustralne sieciechowskie i świętokrzyskie xx. benedyktynów.

2. Część dóbr klasztorów bogatych krakowskich: a) pp. norbertanek, b) pp. franciszkanek, klasztoru sandomierskiego pp. benedyktynek;

z umiarkowaniem przyzwoitych pensyj dla zakonnic i potrzebnej sumy corocznie na utrzymanie budowli.

3. Zgromadzenie pp. norbertanek w Imbramowicach i Busku miał zamiar Delegowany połączyć, i przeznaczyć dla nich przyzwoite dochody, a resztę zabrać na zamierzone przeznaczenie.

4. Równie złączyć razem osoby zakonne zgromadzenia xx. cystersów w klasztorach jędrzejowskim, koprzywnickim, sulejowskim, wąchockim i łądzkim.

Na koniec budowy instytucji supymowanych, zdaniem Delegowanego, bądź przez licytację przedane, lub podług taksy od rządu zajęte, pomnożyły masę funduszową.

Jeżeli te wszystkie supresje nie dostarczyły jeszcze potrzebnej summy na uposażenie zamierzone, tedy Delegowany miał w projekcie zanieść prośbę do Najjaśniejszego Pana, aby z funduszków kasy religijnej od rządu austriackiego na wsparcie duchowieństwa postanowionej, a teraz przez rząd posiadanych, niedostatek dopełnić rozkazał.

Wreście Delegowany, idąc drogą skrupulatnego wykonania bulli apostolskiej w przedmiocie opactw i klasztorów suprymować się mających, wskazał sposoby dogodne aplikowania ich funduszków stosownie do rozporządzenia Stolicy Apostolskiej.

Sądził on, iż w przypadku zaprowadzenia do skutku pomienionej aplikacji, porządek pewny ma być zachowany, ażeby instytutu już egzystujące przed nowo ustanowić się mającymi miały miejsce, a między pierwszymi bliżej interesujące dobro diecezji przed innymi zyskiwały opatrzenie. Dlatego mniemał, że wskazawszy dla każdej diecezji fundusze zaślikowe, wypadałoby biskupowi zostawić aplikowanie ich podług uznanej przez każdego biskupa potrzeby.

Delegowany i to miał na uwadze, że fundusze zakonne nie przyniosą zaraz całkowitej korzyści, bo ciężać je będą pensje zakonników suprymowanych, a ilość pensji na jednego mniejsza nad zło[tych] 500 być nie powinna. Wskazał nadto sposób oszczędzenia funduszków przez użycie indywiduów klasztornych do posług parafialnych – a na co szczególnie biskupi miejscowi mieliby baczenie.

Gdy fundusze zakonne podpaść mające supresji składają się:

1. Z opłat przez skarb czynionych pod tytułem bądź kompetencji, bądź kongru²², bądź pensji.
2. Z dziesięcin i procentów.
3. Z dóbr.

Podał Delegowany sposoby dogodne ich aplikacji według ducha bulli Stolicy Apostolskiej. Nie przepomniał wzmianki uczynić o sposobach zajęcia dóbr supresji ulec mających i rozrządzenia nimi.

Tak wszystko z wielką rozważą przygotowawszy do dzieła supresji Delegowany arcybiskup i stan rzeczy zakomunikowawszy Komisji Rządowej WRiOP pod d. 22 lutego 1819, tudzież pod d. 1 marca roku tegoż złożywszy raport do Ojca Ś. na ręce księcia namiestnika królewskiego, jak się wyżej nadmienilo²³, w miesiącu marcu roku wzmiankowanego mocno zapadł na zdrowiu i sam dalej w przedmiocie dozwolonej od Ojca Ś. supresji nic nie działał, i że projekt do dekretu supresyjnego na wezwanie ze strony Komisji Rządowej WRiOP ułożył wówczas nominat biskup sandomierski x. Szczepan Hołowczyc²⁴, a który przez Deputacją²⁵ od ministra rzeczzonej Komisji wyznaczoną przejrany i w wyrazach niektórych sprostowany, gdy był na czysto przepisany przy odezwie ministra WiO pod d. 17 kwiet-

22 Kongrua (łac. *congrua*) – najniższa suma czystego dochodu wystarczająca duchownemu na utrzymanie odpowiadające jego pozycji.

23 Zob. przyp. 21.

24 Szczepan Hołowczyc (1741–1823), biskup sandomierski, arcybiskup warszawski, prymas Królestwa Polskiego w latach 1819–1823.

25 Jeszcze przed ogłoszeniem dekretu supresyjnego namiestnik Józef Zajączek, na wniosek KRWRiOP, powołał 3 IV 1819 r. Deputację do Spraw Zniesionych Instytutów Duchownych. Przewodniczył jej minister wyznań Stanisław Kostka Potocki, a członkami byli: arcybiskup F. Malczewski, minister przychodów i skarbu Jan Węgleński, biskup płocki Adam Prażmowski, referendarz w Radzie Stanu Jan Zochowski i Wawrzyniec Surowiecki; zob. AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 147–149 – kopia dekretu powołującego Deputację.

nia 1819 przesłany był do podpisu mocną słabością przyciśnionemu arcybiskupowi Malczewskiemu, który na mocne naleganie delegacji podpisał go wprawdzie w tymże dniu 17 kwietnia, w którym nadesłana była do niego odezwa ministra, ale podpis jego na oryginale będącym w Archiwum Komisji Rządowej Wyznań i Oświecenia w tymże dniu uskutecznił dowodzi wielkiej jego słabości na ciele, że podpisując dekret supresyjny ledwie mógł piórem władać²⁶.

Podpis jego własnoręczny na tym dekrete jest zaświadczony przez obecne natenczas osoby, jako to²⁷:

x. Szczepana Hołowczyca nominata biskupa sandomierskiego,

x. Antoniego Fijałkowskiego²⁸ kanonika katedr[alnego] kujawskiego oficjała gener[alnego] archid[iecezji] warszaw[skiej], x. Antoniego Kotowskiego²⁹ sędziego surogata wówczas konsystorza generaln[ego] warszaw[skiego].

Po uskutecznieniu takowego podpisu dekretu supresyjnego delegowany arcybiskup Malczewski nazajutrz, to jest d. 18 kwietnia roku tegoż 1819 o godzinie dziewiętej wieczornej życie swoje zakończył w domu pod nr 488 przy ulicy Miodowej, jako świadczy księga zmarłych osób w parafii warszawskiej Ś. Jana.

Dekretem owym podpisanym przez arcybiskupa delegowanego na dzień przed śmiercią jego uległy supresji następujące instytuta:

1. Opactwo benedyktyńskie wraz z klasztorami na Łysej Górze i w Sieciechowie.
2. Opactwo cysterskie z klasztorami w Jędrzejowie, Łądzie, Koprzywnicy, Wąchocku, Sulejowie.
3. Opactwo premonstratenskie z klasztorami w Hebdowie i Witowie.
4. Probostwo wraz z klasztorem w Miechowie xx. kanoników regularnych Stróżów Grobu Chrystusa.
5. Probostwa tychże kanoników w Lubrańcu, Mstowie i opactwo z klasztorem w Czerwińsku, wraz z domem Ś. Jerzego w Warszawie.
6. Klasztor kartuzów w Gidlach.
7. Klasztory kamedulskie w Szańcu, Rytwianach, Bieniszewie.
8. Klasztory i rezydencje xx. paulinów: w Warszawie, Beszowej, Pińczowie, Oporowie, Brdowie, Łęczeszczach.

26 AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 27 – odezwa ministra Potockiego do arcybiskupa Malczewskiego; s. 150–156 – kopia dekretu supresyjnego w języku łacińskim; s. 157–159 – kopia w języku polskim.

27 W wielu publikacjach poświęconych supresji 1819 r. jako poświadczający oryginalność podpisu arcybiskupa Malczewskiego jest również wymieniany ks. Baltazar Dąbrowski, regens kancelarii arcybiskupiej. Jego nazwisko figuruje na kopiach dekretu supresyjnego, ale nie razem z osobami wymienionymi w publikowanej opinii. Niewymienienie tu jego nazwiska skłania ku przypuszczeniu, że poświadcział licznie sporządzane kopie dekretu, ale nie był obecny przy składaniu podpisu przez arcybiskupa Malczewskiego.

28 Antoni Melchior Fijałkowski (1778–1861), późniejszy arcybiskup warszawski (od 1856 r.).

29 Antoni Kotowski (1784–1845), doktor teologii i prawa kanonicznego, sędzieja apostołski.

N[ota] B[ene] Wielgomłyny zaś, choć były suprymowane tym dekretem, lecz później spod supresji są wyjęte.

Gdy po zniesionych opactwach i klasztorach dopiero wymienionych obrachowane fundusze nie były dostateczne do należytego uposażenia biskupstw, kapituł i seminariów, przeto dekretem supresyjnym komisarze, w zastępstwie Delegowanego, pod supresją podciągnęli następujące płci obojej instytutu duchowne:

1. Klasztory panien norbertanek w Imbramowicach i Busku.
2. Klasztory panien Ś. Teresy³⁰ i Ś. Jadwigi³¹ w Lublinie.

Tudzież panien benedyktynek w Sierpcu, ale ten klasztor później spod supresji wyjęty, jako trudniący się edukacją młodzieży płci żeńskiej w województwie płockim.

3. Klasztory płci żeńskiej do 15 osób zmniejszone, jako to:

a) klasztor pp. benedyktynek w Sandomierzu, b) klasztor pp. norbertanek w Płocku, które do Czerwińska przeniesione, c) klasztor pp. wizytek w Lublinie.

Połowa funduszków tych klasztorów na fundusz religijny zajęta.

Fundusze także klasztorów opuszczonych bądź dla braku osób, bądź dla zniszczenia zabudowań kościelnych i klasztornych, na których reparacje zgromadzenia zakonne nie miały funduszu, pod supresją podciągnięte zostały.

Równie także przez dekret z d. 17 kwietnia 1819 roku supresji podpadły kolegiaty, jako to: w Skalbmierzu, Wiślicy, w Kurzelowie, Pilicy, w Wieluniu, Choczu, w Uniejowie, Sieradzu, w Łasku, Wolborzu, w Łęczycy, Płocku, w Krasnymstawie, Lublinie.

Do tego wszelkie kolegia mansjonarzy i psalterzystów, tudzież wszystkie pod jakim bądź nazwiskiem beneficja proste i prebendy.

Zostawiona jednak i zabezpieczona w każdej diecezji jedna kolegiata dla zasłużonych i wypracowanych kapłanów, jako to:

w archidiecezji warszawskiej w Łowiczu, w diecezji krakowskiej w Kielcach, w diecezji kujaw[sko] kaliskiej w Kaliszu, w diecezji płockiej w Pułtusku, w diecezji sandomierskiej w Opatowie, w diecezji lubelskiej w Zamościu, w diecezji podlaskiej w Węgrowie, w diecezji augustowskiej w Wierzbołowie.

Nim ten dekret supresyjny tym sposobem, jak się nadmieniło, był przygotowany i podpisany, już poprzednio, na przedstawienie ministra prezydującego w Komisji Rządowej WRiOP, pod d. 30 marca 1819 postanowieniem księcia namiestnika królewskiego z d. 3 kwietnia r[oku] t[ego] wyznaczona była Deputacja³² do uporządkowania funduszków supresyjnych pod prezydencją ministra wyznań i oświecenia złożona z: arcybiskupa prymasa, Jana Węgleńskiego ministra przychodów i skarbu, x. Prażmowskiego biskupa płockiego, x. Żochowskiego referendarza stanu, Surowieckiego.

30 Klasztor karmelitanek bosych w Dysie k. Lublina.

31 Pomyłka pisarza; chodziło o św. Brygidę i klasztor brygidek w Lublinie.

32 Zob. przyp. 25.

Deputacja ta zajęła się zaraz skutecznieniem powierzonego sobie dzieła podług organizacji przyjętej w Komisji Rządowej WiO i dopiero na d. 29 maja 1821 roku przez postanowienie księcia namiestnika królewskiego rozwiązana została³³.

O jej czynnościach są złożone raporta objaśniające stan funduszków instytutów zniesionych.

Tymczasem Ojciec Ś. Pius VII powziąwszy wiadomość o zgonie ś. p. arcybiskupa Malczewskiego swego delegata w Królestwie Polskim i razem uwiadomiony, iż dzieło supresyjne tamże według bulli z d. 30 czerwca 1818 roku nie jest jeszcze jak należy skutecznione, i że nawet w rozpoczętym dziele supresji widoczne przeciw duchowi bulli porobione uchybienia, Pius VII dla sprostowania rzeczy i skutecznienia należytego supresji dla dobra ogólnego biskupstw, kapituł i seminariów bullą³⁴ swoją pod dniem 16 lutego 1820 roku w Rzymie wydaną przeniósł delegacją^b swoją na osobę x. Szczepana Hołowczyca arcybiskupa warszawskiego prymasa Polskiego Królestwa.

W tej bulli wkładając Ojciec Ś. na x. Hołowczyca obowiązek ukończenia supresji wytknął razem błędy, których się pierwszy Delegowany przez swój dekret z d. 17 kwietnia 1819 roku dopuścił, „lubo ten już nie był dziełem Jego, tylko przez Deputacją wyznaczoną od Ministra Wyznań i Oświecenia ułożony i w Jego imieniu delegatowi Stolicy Apostolskiej na dzień przed jego śmiercią do podpisu urzędowego przyniesiony^c”.

Uchybienia takowe wytknięte przez Ojca Ś. w bulli wzmiankowanej były tego rodzaju:

1. Iż bezwzględnie na bullę papieską różne opactwa klaustralne i klasztory zakonne bogate w zupełności suprymowane.
2. Iż supresja takowa skuteczniona była bez poprzedniego zniesienia się z osobami instytutów duchownych suprymowanych.
3. Iż delegacja zabierając wszelkie fundusze instytutów suprymowanych wcale się nad tym nie zastanowiła, iż do funduszków zabranych na cel inny pewne obligacje przez ich zapisodawców są oznaczone, a o których zapominać nie można, aby zamiar pobożny dobroczyńców bez skutku nie był zostawiony^d.

Nim jednak drugi Delegowany Stolicy Apostolskiej odebrał bullę papieską dla ukończenia dzieła supresji, a co w rok dopiero po zgonie ś. p. Arcybiskupa Malczewskiego pierwszego delegata nastąpiło, Deputacja pod d. 3 kwietnia 1819 wyznaczona postanowieniem księcia namiestnika królewskiego wkrótce zatrudniła się zajęciem, spisaniem i uporządkowaniem dóbr duchownych na supresję przeznaczonych, a które niedawnie w dzierżawę różnym osobom puszczane zostały. Były wprawdzie czynione reklamacje przeciw dekretowi su-

b od tego miejsca do słów „instytutów duchownych suprymowanych” na marginesie dopisano: ważne.

c–c w rękopisie tekst wykreślony.

d przy punkcie 3 na marginesie dopisano: najważniejsze.

33 AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 193–195 – kopia uchwały o rozwiązaniu Deputacji przez Radę Administracyjną K. P.; zob. też AGAD, Rada Administracyjna K. P., nr 9, s. 179.

34 AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 8–14 i 160–164 – brewe papieskie *Comperturn est* (kopie w języku łacińskim); s. 165–167 (kopia w języku polskim).

presji przez duchownych, których się ona dotyczyła, ale te były za późne, bo w takim czasie nastąpiły, kiedy interesa supresyjne już prawie były urządzone przez spieszne działanie Deputacji wyżej nadmienionej.

W skutku tedy dwóch bulli Stolicy Apostolskiej, jednej z d. 30 czerwca 1818, a drugiej z d. 16 lutego 1820, nastąpiło rozgraniczenie wszystkich diecezji w Królestwie Polskim i ich podział na parafie, ustanowienie nowego biskupstwa janowskiego czyli podlaskiego – przeniesienie dwóch katedr biskupich, to jest, sandomierskiej z Kielc do Sandomierza, i augustowskiej z Wigier do Sejn – uorganizowanie kapituły kolegiaty kieleckiej w miejsce kapituły dotąd katedralnej tegoż imienia – urządzenie kapituł katedralnych stosownie do bulli pod d. 30 czerwca 1818 – opatrzenie tymczasowe funduszami niektórych kapituł katedralnych i seminariów diecezjalnych.

Pierwszy delegat apostolski arcybiskup Malczewski przesłał raport do Ojca Ś. pod d. 1 marca 1819³⁵ donosząc o rozgraniczeniu i uporządkowaniu ośmiu diecezji. Raport ten złożony był na ręce księcia namiestnika królewskiego.

Drugi delegat arcybiskup Hołowczyc przygotował raport³⁶ o swoich i zmarłego poprzednika jako delegata czynnościach do Stolicy Apostolskiej mający tytuł: „Expositio Suppressionis fundorum ad quaedam Monasteria et Abbatias in Regno Poloniae spectantium per Defunctum Archiepiscopum Varsaviensem Franciscum Malczewski factae – Summo Pontifici Pio VII per Archiepiscopum Varsaviensem Primatem ac Senatorem Regni Poloniae porrecta”.

Raport ten był przygotowany pod d. 20 Sierpnia 1822, ale nie ma pewności urzędowej w aktach, ani księcia namiestnika królewskiego, ani Komisji Rządowej Wyznań Relig. i Oś. Publ. ani w aktach pozostałych po Delegacie, iż ten raport był odesłany do Rzymu. Jedyne pozostaje ślad w jednym piśmie arcybiskupa Hołowczyca z d. 29 maja 1823, przygotowanym do Komisji Rządowej WRIO w którym wyraża: „Nie mogłem zwłóczyć odpowiedzi do Rzymu, gdy tak leniwym krokiem rząd postępuje w oddaniu funduszków z supresji powstałych przeznaczeniom bullą wskazanym. Odpisałem do Rzymu co wypadało, z wiedzą JO. księcia namiestnika. Można by niektóre przeciw postanowieniom co do supresji ś. p. arcybiskupa Malczewskiego zarzuty czynić: mogą być w tym przedmiocie niejaki uchybienia co do formalności. Lecz roztrząsnąwszy dobrze cały zbieg okoliczności przestać potrzeba na tym, co z mocy rzeczonych bull władza duchowna uczyniła, a starać się najusilniej, aby fundusze z supresji powstałe na właściwe użytki obrócone były, zwłaszcza że prócz tych funduszków trudno jest inne źródła na stosowne opatrzenie duchowieństwa skutecznie wynaleźć”.

Po takim wywodzie całego dzieła supresji Sekcja Duchowna Rzymskokatolicka, jedynie co do rozgraniczenia wszystkich diecezji i ich podziału na parafie, dzieło rzeczone uznaje jak już skończone zupełnie ze strony dwóch delegatów od Stolicy Apostolskiej upoważnio-

35 Zob. przyp. 21.

36 AGAD, CWW K. P., nr 177, s. 202–213 – kopia raportu arcybiskupa Hołowczyca; według A. BARAŃSKIEJ, *Między Warszawą*, s. 686, został on wysłany do Rzymu drogą dyplomatyczną.

nych^e. Ale też Sekcja Duchowna uważa, iż drugi Delegat nie sporządził aktów autentycznych erekcyjnych arcybiskupstwa warszawskiego i biskupstwa podlaskiego, i translacyjnych biskupstwa sandomierskiego i augustowskiego: że nie urządził po jednej kapitule kolegiackiej w każdej diecezji, w których liczbę stałą prałatów i kanoników oznaczyć należy, i wskazać dla nich fundusze do utrzymania się przyzwoitego. Na koniec zastanawia się nad tym Sekcja Duchowna, że dotąd stosownie do ducha bull papieskich, aplikacja funduszków suprymowanych duchownych w dziesięcioletnim przeciągu czasu przez obydwóch delegowanych nie jest uskuteczniiona, i że obligacjom do funduszków supresyjnych przywiązanym według woli zapisodawców nikt dotąd zadość nie czyni, bo żadne od władzy duchownej w tej mierze dotąd urządzenie nie nastąpiło.

Wypada zatem potrzeba konieczna wyjednania w Stolicy Apostolskiej drogą dyplomatyczną nowego Delegata z mocą mu nadaną substytuowania na swoje miejsce w przypadku potrzeby jednego z JJWWJJXX. biskupów diecezjalnych Królestwa Polskiego. Delegat takowy potrzebuje nadania mu przez Stolicę Apostolską mocy i upoważnienia:

1. Do sprostowania omyłek wytkniętych w bulli Piusa VII papieża z d. 26 lutego³⁷ 1820.
2. Do sporządzenia aktów erekcyjnych arcybiskupstwa warszawskiego i biskupstwa podlaskiego^f, tudzież aktów translacyjnych biskupstw sandomierskiego i augustowskiego z ich kapitułami katedralnymi.
3. Do urządzenia kapituł przy kolegiatach, po jednej w każdej diecezji.
4. Do aplikowania funduszków zajętych po instytutach duchownych suprymowanych do celu przyzwoitego, jakim jest uposażenie biskupstw, kapituł i seminariów.
5. Do rozrządzenia obligacjami duchownymi po instytutach zniesionych, przenosząc je na osoby mające z funduszków zabranych korzyści.

W Warszawie d. 7. października 1829.

Za prezydującego w Sekcji Duchow[nej]

Biskup Płocki Prażmowski

Sekretarz Sekcji Borzęcki

e od tego miejsca do słów „translacyjnych” tekst podkreślony na niebiesko.

f punkt podkreślony na niebiesko; na marginesie dopisano: Gdzie się znajdują te akta erekcyjne!

37 Pomyłka pisarza; chodziło o 16 lutego.

Małgorzata KOŚKA
Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie

Hereditas Monasteriorum
vol. 1, 2012, s. 285–301

Opinia Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej z 7 X 1829 r. w sprawie przeprowadzenia reformy Kościoła w Królestwie Polskim. Mało znane źródło do dziejów kasaty klasztorów w 1819 r.

Streszczenie

Odrębna Sekcja Duchowna Rzymskokatolicka została utworzona przy Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w celu podkreślenia rangi wyznania rzymskokatolickiego w Królestwie Polskim.

Sekcja, pod przewodnictwem prymasa Królestwa Polskiego, pośredniczyła w kontaktach między Kościołem a władzami rządowymi. Informowała władze świeckie o sytuacji duchowieństwa, wskazywała kandydatów na urzędy kościelne, przygotowywała projekty prawne dotyczące duchowieństwa. Do jej zadań należało również zbieranie danych statystycznych dotyczących księży, zakonników i studentów seminariów.

W styczniu 1829 r. minister wyznań zlecił Sekcji przygotowanie opinii w sprawie wykonania dekretu z 17 IV 1819 r., na którego mocy została zlikwidowana część klasztorów rzymskokatolickich. Opinia przygotowana przez Sekcję relacjonowała przebieg prowadzonej od 1817 r. reformy Kościoła w Królestwie Polskim; jednym z jej etapów była wspomniana kasata klasztorów.

Projekty zmian dotyczących liczby i obsady stanowisk kościelnych, „reformy” klasztorów i wytyczenie nowych granic diecezji zostały przygotowane przez Komisję Rządową Wyznań Religijnych w 1817 r. W imieniu Królestwa Polskiego negocjował je w Watykanie minister spraw zagranicznych Rosji Karl Nesselrode. Efektem było utworzenie arcybiskupstwa warszawskiego i biskupstwa podlaskiego, oznaczenie nowych granic diecezji i uzyskanie tytułu prymasa Królestwa Polskiego dla arcybiskupa warszawskiego. W bulli *Ex imposita Nobis* z 30 VI 1818 r. papież Pius VII zgodził się również na zamknięcie niektórych opactw i klasztorów i przeznaczenie uzyskanych w ten sposób środków na poprawę bytu księży w parafiach.

Delegatem papieskim do przeprowadzenia reformy Kościoła został mianowany biskup kujawski Franciszek Malczewski, późniejszy arcybiskup warszawski, a od 1819 r. prymas Królestwa.

Po oszacowaniu wartości majątku kościelnego i potrzeb finansowych okazało się, że brakuje około 700 000 złotych (roczne dochody ubogich parafii nie przekraczały wówczas tysiąca złotych).

Arcybiskup Malczewski postanowił, że nie będą kasowane domy zakonów zajmujących się edukacją młodzieży, żyjących z jałmużny, mających niewielkie dochody oraz takich, które zapewniają wielu parafiom proboszczów i wikarych.

Jako lepiej sytuowane wskazywał klasztory na terenach dawnego panowania austriackiego, a jako uboższe klasztory spod dawnego panowania pruskiego.

Arcybiskup opracował jedynie założenia dekretu supresyjnego, w kontynuowaniu prac przeszkodziła mu choroba. Na życzenie Komisji Rządowej projekt dekretu (mimo braku formalnego uprawnienia) opracował biskup Szczepan Hołowczyc. Arcybiskup Malczewski, wobec nalegań ministra wyznań, podpisał go 17 IV 1819 r., na dzień przed śmiercią.

W opinii Sekcji Duchownej Rzymskokatolickiej wymieniono wszystkie skasowane klasztory i kolegiaty, przy czym zauważono, że w liczbie większej, niż pierwotnie planował Malczewski. Papież Pius VII został poinformowany o śmierci arcybiskupa i wydaniu dekretu kasacyjnego nie w pełni zgodnego z założeniami bulli *Ex imposita Nobis*. Do naprawienia uchybień i dokończenia reformy w lutym 1820 r. powołał drugiego delegata, w osobie nowo mianowanego arcybiskupa warszawskiego Szczepana Hołowczycy.

Sekcja uznała za ukończone ustalenie nowych granic diecezji i podział diecezji na parafie. Jednak, jak zauważono, arcybiskup Hołowczyc nie sporządził aktów erekcyjnych arcybiskupstwa warszawskiego i biskupstwa podlaskiego i nie rozwiązał problemu wcześniejszych zapisów pieniężnych na rzecz klasztorów skasowanych w 1819 r. Dlatego zdaniem Sekcji należało wystąpić z prośbą do Stolicy Apostolskiej o wyznaczenie nowego delegata, który dokończyłby reformę Kościoła w Królestwie Polskim. Komisja Rządowa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego nie podjęła jednak takich starań.

Omawiany dokument pochodzi ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie. Jest przechowywany w zespole Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego, nr 177, s. 37–66.

Słowa kluczowe

Sekcja Duchowna Rzymskokatolicka, kasata, klasztor, reforma, Kościół, Królestwo Polskie, Archiwum Głównie Akt Dawnych, źródło, edycja

Małgorzata KOŚKA
Central Archives of Historical Records in Warsaw

Hereditas Monasteriorum
vol. 1, 2012, p. 285–301

The opinion of the Roman Catholic Clerical Section of 7th October 1829 on performing the reform of the Church in the Kingdom of Poland. Not well known source to the history of the dissolution of the monasteries in 1819

Summary

To emphasize the importance of Roman Catholic religion in the Kingdom of Poland, a separate Roman Catholic Clerical Section was established by the Government Commission on Religious Affairs and Public Enlightenment.

The Section under the leadership of the Primate of the Polish Kingdom has intermediated in relations between the Church and government authorities. It has informed the secular jurisdiction about the situation of the clergy, indicated candidates for ecclesiastical offices, preparing draft legislation concerning the priesthood.

Its competence included also the collection of statistical data about the priests, monks, and seminar students.

In January 1829 the minister of religious affairs asked the Section to prepare the opinion on the implementation of the decree of 17th April 1819, under the power of which part of the Roman Catholic monasteries were dissolved.

The opinion prepared by the Section was reporting the progress of the Church reformation in Polish Kingdom since 1817, of which one of the stages was already mentioned dissolution of the monasteries.

Draft amendments on the number of clerical positions and their staffing, "reforms" of the monasteries, and setting new borders were prepared by Government Commission on Religious Affairs in 1817. They were negotiated in Vatican on behalf of the Polish Kingdom by the Russia's foreign minister Karl Nesselrode. The result was establishing archbishopric of Warsaw and bishopric of Podlachia, marking the new boundaries of the dioceses, and gaining the title of the Primate of the Polish Kingdom for the archbishop of Warsaw.

In the papal bull *Ex imposita Nobis* of 30th June 1818 pope Pius VII also agreed to dissolve some of the abbeys and monasteries, and allocate the obtained funds to improve living conditions of the priests in parishes.

As the papal delegate to perform the reformation of the Church was appointed the kujavian bishop Franciszek Malczewski, later also the archbishop of Warsaw, and since 1819 the Primate of the Kingdom.

After assessing the value of ecclesiastical properties and financial needs it turned out that about seven hundred thousand Polish zloty is missing (the annual incomes of the poor parishes did not exceed one thousand zloty).

The archbishop Malczewski decided that the orders engaged in education of youth, living on alms, with low incomes, and those, which ensure many parish priests and vicars will not be dissolved.

He indicated the monasteries of the former Austrian jurisdiction as the more affluent, and those convents from the former Prussian rule as the poorer ones.

Franciszek Malczewski has developed only assumptions to the suppressive decree, his illness prevented him to continue the work. At the request of Government Commission the draft of the decree (despite the lack of formal authority) was prepared by bishop Szczepan Hołowcyc. Archbishop Malczewski, to the insistence of minister of religious affairs, signed it on 17th April 1819, the day before his death.

Keywords

Roman Catholic Clerical Section, secularization, monastery, reform, Church, Kingdom of Poland, Central Archives of Historical Records, source, edition